

KÖZLEMÉNYEK

Bánfihunyadi János asztrológiai kézirata. Idén februárban elektronikus levelet kaptam egy jónevű londoni antikvárium munkatársától, aki arról értesített, hogy megvettek egy 17. századi asztrológiai kéziratos kötetet, amelynek szerzője három nyelven írt bele feljegyzéseket, nemcsak latinul és angolul, hanem magyarul is. Sara Trevisan, aki a Sokol antikváriumban ezt a kéziratot katalogizálásra előkészítette, azért fordult hozzám, mert sikerült kiderítenie, hogy a 149 lapból álló quarto formátumú kézirat szerzője magyar volt, méghozzá nem más, mint Bánfihunyadi János (1576–1644) aranyműves, alkimista és vegyész, aki élete nagyobb részét Londonban töltötte. A jól olvasható kéziratot két horoszkóp leírása alapján¹ lehetett azonosítani, az egyik Dorothy Coulsonról, Bánfihunyadi angol feleségéről, a másik pedig fiáról, a nagy gonddal nevelt ifjabb Bánfihunyadi Jánosról, angol nevén Hans vagy John Hunniadesről készült. Sara Trevisan arra kért, írjak meg neki mindent, amit tudok Bánfihunyadi Jánosról, a rózsakeresztesekkel is kapcsolatot tartó tudósról, akiről sok évvel korábban tanulmányt közöltem az *Ambix* című, alkímiával foglalkozó folyóiratban, és akivel nemrég egy újabb tanulmányban foglalkoztam.² Levelére azonnal válaszoltam és nem sokkal később fel is kerestem a Sokol antikváriumot, ahol kezembe vehettem és átlapozhattam ezt a becses kéziratot, amelyet azóta megvett, de még nem katalogizált egy amerikai intézmény.³

A kézirat szép bőrkötése az előzéklapok vízjelei alapján 1759 után készült, ezután egy ideig, mint azt az előtábla belső oldalára ragasztott, címeres exlibris tanúsítja, William Monsonnak, Burton hatodik bárójának (1796–1862) tulajdonában volt. A kötet bejegyzései többnyire fekete, néha piros és zöld tintával készültek, pár oldal bejegyzésén kívül mind Bánfihunyadi János másutt is fellelhető, így általam már ismert kézírásával. A latin szöveg főleg Heinrich Rantzau német asztrológus *Tractatus astrologicus, de genethliacorum thematum iudicii pro singulis nati accidentibus* című művének másolata, de Bánfihunyadi egy antik római szerző, Marcus Manilius asztrológiai versét is bemásolta. A magyar nyelvű, főleg horoszkópkészítésre vonatkozó megjegyzések csak a kézirat közepe táján kezdődnek, a *Modus Erigendi Coeleste Thema per Tabula Domorum* cím alatt, amelyet Bánfihunyadi egy másik, oxfordi kéziratban találhattam,⁴ és azonnal látni, milyen nehézséget okozott az erdélyi születésű magyar szerzőnek a még nem létező magyar csillagászati, illetve asztrológiai szaknyelv keresése. Példaként hadd idézzek pár mondatot az eredeti helyesírással:

¹ Valószínűnek tűnik, hogy a kézirat egy része elveszett, és ez tartalmazta a fenti két horoszkópot, amelyről csak a kézirat végén olvasható feljegyzésből tudunk.

² GÖMÖRI 1977, 170–174. Magyar változata: GÖMÖRI 1978, 93–99; Uő 1989, 66–73.

³ A kézirat, amelyet a Sokol Books az Országos Széchényi Könyvtárnak is felajánlott, több tízezer euróért kelt el.

⁴ A kézirat, amelyet John Killingworth birtokában volt, jelenleg a Bodleian könyvtárban található meg a Houzeau-Lancaster I., 4586 jelzet alatt. Az adatot Sara Trevisan katalógusleírásából vettem át.

Mikoron imár az Ephimeridisben aszt az esztendöt az melikben az ember talátd apontében (?) az Holnapbol es az holnapnak napiát, az órák minutáéinak es az ottani Almunelnak tablaian asztis ki kerested az micsoda planeta gubernalt annak mind ide fel baligcsen (?) megh hallad mint kell ki keresed.⁵

Miért és kinek írta magyarul Bánfihunyadi ezeket az utasításokat? Joggal feltételezhető, hogy fiának, aki éppen 1638-ban töltötte be a 19. évét, és azért magyarul, hogy senki más ne értsen és ne tudjon az ő módszerével horoszkópokat készíteni.

Magával Bánfihunyadival az első *Ambix*-cikk után elég sokat foglalkoztam, írtam róla magyarul és angolul is, többek között egy tanulmányt a skót–lengyel John Jonsonnal való kapcsolatáról.⁶ Később közzétettem egyetlen fennmaradt angol nyelvű levelét, amelyet William Oughtred matematikusnak írt.⁷ Utóbbiból kiderül, milyen fontosnak tartotta az idősebb Bánfihunyadi János, hogy fia jól elsajátítsa az algebrát, amiért mint jómódú ember megfelelő módon tudott fizetni Oughtrednek.

De visszatérve magára az asztrológiai kéziratra, az Rantzaú táblázatain kívül még tartalmaz számításokat a 16. századi francia Claude Dariot és egy „Anglicus Autor”-ként jelölt, 17. századi angol alkímistától is, az utóbbiban Trevisan Bánfihunyadi barátját, a népszerű William Lillyt véli felismerni.⁸ Bánfihunyadi, aki 1633-ban már órákat adott a Gresham College-en kémiából és metallurgiából, valószínűleg 1634-ben kezdte a kéziratot, erre mutatnak annak „almuten” (a legerősebb bolygó) számításai, valamint „ephemerides”-e az 1633–1634-es évre, de a kézirat utolsó lapjain már az 1638-as évre vannak számítások, ami folyamatos feljegyzésekre mutat. A kézirat elveszett része azért lett volna különösen érdekes, mert az tartalmazta az ifjabb Bánfihunyadi János horoszkópját, aki vagyonos emberként 1696-ig élt Londonban.⁹

Ennek a Bánfihunyadi-kéziratnak talán a legfontosabb része az egyes városokról készített horoszkópsorozat, amelyből kiderül, hol járt a magyar tudós, mielőtt angol földre lépett volna. A kézirat 48. lapján három erdélyi város horoszkópját olvashatjuk, ezek Nagybánya („Rivuli Minerorum”), ahol a szerző született, Gyulafehérvár („Alba Julia”), ahol valószínűleg tanult és Kolozsvár („Klausenburg”), ahol egy ideig élt. Természetesen London is szerepel a horoszkópok között, de a Német-római Birodalom területéről csak egyetlen város: a protestáns egyeteméről híres, magyar peregrinusok által gyakran útba ejtett, Odera melletti Frankfurt. Az asztrológiai kéziratban szerepelnek Origanus, azaz David Origanus-Tost (1558–1628/29) táblázatai, akivel a magyar aranyműves és alkímista személyes kapcsolatban is állhatott Frankfurtban.

Ez a tény viszont megcáfolja korábbi elméletemet, amely szerint Bánfihunyadi kapcsolatban állt volna a tudós Móric herceggel, Kassel urával és Szenci Molnár Albert pártfogójával, és rá vonatkozna az oxfordi magyar Bibliába kézzel beírt versnek az a része mely szerint a „Princeps doctissimus ille/ CATORUM MUSAS qui pius usque fovet.”¹⁰ Ezt a hipotézisemet Martyn Rady is elfogadta,¹¹ bár minden a fenti két latin sor értelmezésén múlik: mivel Móric herceg maga nem volt történetíró, ma úgy látom, a „nagyon tudós fejedelem” kitétel csakis az angol királyra, I. Jakabra vonatkozhat. Utóbbinak *Basilikón dóron* című művét, amely „a fia tanításaért királyi ajándéka” a kor egyik legnépszerűbb írásának számított, több nyelvre, köztük magyarra is lefordították: Szepsi

⁵ A Sokol-kézirat 20241215–124540 sora alapján.

⁶ GÖMÖRI 2004, 35–52.

⁷ GÖMÖRI 2017, 481–483. „[Oughtred] életében híresebb volt külföldön, mint hazájában, idegen matematikusok jöttek Angliába, hogy konzultáljanak vele”, lásd: SCURR 2015, 221.

⁸ Ld. 2. lábjegyzet: Trevisan-katalógus.

⁹ Siremléke a londoni St. Leonardban, Shoreditch városnegyed templomában található.

¹⁰ Christ Church Library, Oxford, jelzete: NA.5.2

¹¹ RADY 1994, 140–151.

Korotz György latinból készített fordítása 1612-ben jelent meg Heidelbergben.¹² Ezen kívül Jakab, még skót királyként egy történeti művet is írt¹³ és szorgalmazta a teljes Biblia újrafordítását, amelyet az angol és skót egyház azóta is használ. Bánfihunyadi János egyébként minden valószínűség szerint többször is járt az Odera melletti Frankfurtban, mert azon 1617-es hazalátogatása idején is áthaladhatott. Meglehetősen későn készült 1644-ben is, amikor német területen keresztül vissza akart végleg térni Erdélybe, és útközben, ismeretlen körülmények között, Amszterdamban érte a halál.¹⁴ Bár nem tudjuk bizonyítani, feltételezhetjük, hogy ez a megcsonkított asztrológiai kézirat, illetve annak teljes példánya akkor már fia, „John Hunniades” tulajdonában volt és haláláig nála is maradt.

Hivatkozott irodalom

- GÖMÖRI, György, *New Information on Janos Bánfihunyadi's Life = Ambix*, 24(1977), 170–174. (DOI: 10.1179/amb.1977.24.3.170) Magyar változata: GÖMÖRI György, *Bejegyzések Bánfihunyadi János oxfordi bibliájában és adalékok angliai működéséhez = Magyar Könyvszemle*, 94(1978), 93–99.
- GÖMÖRI György, *Angol–magyar kapcsolatok a XVI–XVII. században*, Bp., Akadémiai, 1989.
- GÖMÖRI György, *Erdélyi meritések*, Cluj-Napoca, Komp-Press, 2004 (Ariadné Könyvek).
- GÖMÖRI, György, *English Letter by János Bánfihunyadi (aka Hans Hunniades) = Notes and Queries*, 64(2017), 481–483. (DOI: 10.1093/notesj/gjx075)
- KROPF Lajos, *Magyar alchémisták = Budapesti Szemle*, 29(1907), 32–37.
- RADY, Martyn, *A Transylvanian Alchemist in Seventeenth-Century London = Slavonic and East European Review*, 72(1994), 140–151.
- SCURR, Ruth, *John Aubrey: My Own Life*, London, Chatto and Windus, 2015.

GÖMÖRI GYÖRGY

¹² RMNy 1038.

¹³ Első kiadása: *The true lawe of free monarchies, or, the reciproock and mutuall dutie betwixt a free king, and his naturall subiectes*, Edinburgh, Robert Waldegrave, 1598. (A szabad királyságok igazi törvénye)

¹⁴ Richard Smyth Obituary-ja alapján: KROPF 1907, 32–37.